

УДК 340.134

ЮРИДИЧНИЙ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА (МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ)

В. Косович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail:kosovych_v@ukr.net*

Розглянуто пошук можливостей імплементації у вітчизняну юридичну практику одного із основоположних принципів сучасного права – принципу верховенства права. Для конкретизації цього принципу, який нині активно використовують у законодавстві України, обрано його дослідження крізь призму переліку компонентів верховенства права, запропонованого у висновку Венеціанської комісії від 25–26 березня 2011 року. Встановлено, що за ступенем визначеності та бажаної реалізації на практиці їх, на нашу думку, можна розмежувати на декілька видів, зокрема: оціночні, напівоціночні, бланкетні, складні для застосування (радше політичні, аніж правові) та формально окреслені. Для дієвого впровадження принципу верховенства права у правотворчу, правозастосовну, правореалізаційну та правотлумачну практику, за умови значної неформалізованості його складових, запропоновано використати арсенал юридичної техніки та технології. Визначено конкретні засоби юридичної техніки та стадії правотворчої технології, якими доцільно оперувати під час такого впровадження. Отже, сформовано методологію використання юридичного техніко-технологічного інструментарію, що сприятиме забезпеченню панування у правовій системі України принципу верховенства права.

Ключові слова: юридична техніка, юридична технологія, принцип верховенства права, критерії верховенства права, правовий моніторинг.

Серед найважливіших рис правового регулювання суспільних відносин у сучасній державі соціально-демократичної орієнтації необхідно виділити зростання значущості принципу верховенства права. Цей основоположний принцип права нині не тільки закріплений в Основному Законі України, а й імплемтується в поточне законодавство та правозастосовну практику. Тому особливої актуальності набуває пошук правил нормативного закріплення та юридичного гарантування реалізації на практиці складових верховенства права.

Питання верховенства права всебічно вивчали вітчизняні та зарубіжні науковці. Його дослідженню присвятили свої праці С. П. Головатий, А. П. Заяць, М. І. Козюбра, П. М. Рабінович, О. В. Скрипнюк, Ю. М. Тодика та інші. Верховенство права всебічно інтерпретують громадськість, державні інституції, міжнародні організації. Водночас певної конкретизації потребує система засобів, покликаних юридично закріпити компоненти верховенства права та механізм їх практичної реалізації.

З метою з'ясування зазначеного вважаємо за необхідне у межах запропонованого дослідження акцентувати на основних складових верховенства права та техніко-технологічному інструментарії їх забезпечення.

Як відомо, нині на доктринальному і на нормативному рівнях немає єдиної позиції щодо визначення верховенства права та виокремлення його складових. П. М. Рабінович зазначив, що органічно притаманна феномену верховенства права «збалансованість» прав, інтересів, потреб є, власне, його оціночною властивістю і,

відповідно, оціночною категорією, яка різними суб'єктами може неоднозначно, неуніфіковано витлумачуватися і застосовуватися до конкретних ситуацій [5, с. 44]. Доволі вичерпний перелік компонентів верховенства права запропоновано у висновку Венеціанської комісії від 25–26 березня 2011 року, а саме: законність, у тім числі прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що провадять судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом [1]. Беручи до уваги те, що серед багатьох вітчизняних науковців сьогодні панує культ міжнародного права та висновків, запропонованих європейськими правовими інституціями, оберемо для дослідження саме такий підхід стосовно складових верховенства права. У контексті цього переліку спробуємо також оцінити позицію, згідно з якою верховенство права – це верховенство міжнародного права. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України «Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини».

Перше ж ознайомлення зі складовими верховенства права ілюструє недотримання у багатьох випадках вимоги стосовно їх юридичної (правової) визначеності; що власне підтверджується п. 68 Висновку: «Законодавчі положення стосовно верховенства права – як на національному, так і на міжнародному рівнях – мають дуже загальний характер та не визначають цього поняття докладно». Задля їх конкретизації Венеціанська комісія розробила Додаток «Контрольний перелік питань для оцінки стану верховенства права в окремих державах». Однак окреслений додатком перелік критеріїв верховенства права викликає ще чимало питань, насамперед стосовно їх визначеності та можливостей ефективного використання на практиці.

Аналіз запропонованих критеріїв указує, що за ступенем визначеності та бажаної реалізації на практиці їх, на нашу думку, можна розмежувати на декілька видів, зокрема: оціночні, напівоціночні, бланкетні, складні для застосування (радіше політичні, аніж правові) та формально окреслені.

За способом відображення ці критерії поділяють на такі, що закріплюються (прямо чи опосередковано) у конкретних нормативно-правових актах й виконують завдання юридичних норм, й ті, що слугують принципами правореалізаційної, правозастосовної та правотлумачної діяльності загалом чи стосовно певних джерел права. Окремі з них більшою мірою пов'язані з неправовими формами виконання державою її функцій.

З огляду на те формальне та змістовне розмаїття критеріїв верховенства права система засобів їх юридичного техніко-технологічного забезпечення повинна бути спеціально (конкретно) зорієнтованою стосовно кожного з них.

Для ілюстрації змодельюємо наведене у нижчеподаній таблиці.

Таблиця

Складові верховенства права	1	2	3	4	5	6	7
Законність (вищість закону/ supremacy of the law)							
Чи діє держава на підставі закону та відповідно до закону?			+			+	+

Чи є процедура введення закону в дію прозорою, підзвітною та демократичною?		+				+	
Чи набуло здійснення влади уповноваження на це приписами права?				+			
Якою мірою закон застосовано та якою мірою його запроваджено практично?	+						+
Якою мірою влада працює без застосування приписів права?				+			
Якою мірою влада вдається до випадкових заходів замість застосування загальних правил?				+			
Чи містить закон держави положення про винятки, внаслідок чого виникає можливість застосовувати особливі (індивідуальні) заходи?					+	+	
Чи в національному праві є норми, що забезпечують підпорядкування держави міжнародному праву?					+	+	
Чи застосовується система, що становить принцип <i>nulla poena sine lege</i> ?					+	+	
Юридична визначеність (legal certainty)							
Чи всі закони публікуються?					+	+	
Чи існує якийсь неписане право і чи є воно доступним?				+			
Чи встановлено межі юридичної дискреції, наданої виконавчій владі?					+	+	
Чи містяться у законах положення про винятки?					+	+	
Чи виписано закони зрозумілою мовою?		+				+	
Чи заборонена зворотня дія законів?					+	+	
Чи встановлено обов'язок дотримуватися закону?					+	+	
Чи йдеться про заперечення (оскарження) остаточного рішення національного суду?					+	+	
Чи є судова практика національних судів послідовною?		+					+

Чи є національне законодавство загалом придатним для застосування і чи забезпечено його виконання?		+					+
Чи проводять оцінювання законодавства на регулярній основі?		+					+
Заборона свавілля (prohibition of arbitrariness)							
Чи встановлено конкретні правила, що забороняють свавілля?		+				+	
Чи встановлено межі дискреційних повноважень?					+	+	
Чи існує система повної доступності до інформації про діяльність уряду?		+					+
Чи існують вимоги стосовно обґрунтованості рішень, що ухвалюються?					+	+	
Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами							
Чи є правосуддя незалежним?	+						
Чи є органи державного обвинувачення певною мірою незалежними від державного апарату? Чи діють вони на підставі закону, а не відповідно до політичної доцільності?		+					+
Чи зазнають окремі судді політичного впливу або маніпуляцій?	+						
Чи є правосуддя безстороннім? Які положення національного законодавства забезпечують безсторонність правосуддя у кожній конкретній справі?	+					+	
Чи мають громадяни ефективний доступ до правосуддя, включно з метою судового контролю діяльності виконавчої влади?	+						+
Чи володіють суди достатніми повноваженнями щодо засобів юридичного захисту?	+					+	

Чи наявна визнана, організована та незалежна правнича професія?	+						
Чи виконуються судові рішення?					+		+
Чи забезпечено дотримання принципу <i>res judicata</i> ?					+	+	
Дотримання прав людини							
Право на доступ до правосуддя: чи мають громадяни ефективний доступ до правосуддя?	+					+	
Право на законного і компетентного суддю?		+				+	
Право на виклад своєї позиції (<i>the right to be heard</i>)?					+		+
Право на те, щоб не було подвійної загрози [подвійного покарання за одне і те саме діяння] (<i>non bis in idem</i>)?					+	+	
Право на те, щоб заходи, які накладають обтяження, не мали зворотної сили?					+	+	
Право на ефективні засоби юридичного захисту?	+					+	
Право на презумпцію невинуватості?					+	+	
Право на справедливий суд?	+					+	
Заборона дискримінації та рівність перед законом							
Чи застосовуються закони загалом та без дискримінації?					+		+
Чи є закони, які допускають дискримінацію окремих осіб або груп?					+	+	
Чи витлумачено закони у дискримінаційний спосіб?					+	+	
Чи є особи або групи, кому законом надано особливі привілеї?	+					+	

1 – оціночні; 2 – напівоціночні, 3 – бланкетні, 4 – складні для застосування з огляду на нечіткість (радіше політичні, аніж правові), 5 – формально визначені, 6 – забезпечувані за допомогою засобів юридичної техніки, 7 – такі, що можуть бути імплементовані за допомогою правил юридичної технології.

Наведене у таблиці ілюструє, що не всі компоненти верховенства права можна екстраполувати на юридичну техніку та технологію, оскільки вони пов'язані із соціально-політичними чинниками суспільного буття.

Частину складових верховенства права можна використати для загальної оцінки стану та ефективності правового регулювання суспільних відносин у державі та його відповідності стандартам міжнародного права (які опосередковано відображенні у висновку Венеціанської Комісії). Не важко побачити, що стосовно верховенства права у конкретних нормативно-правових актах (закріплення у тексті нормативно-правового акта, тлумачення, реалізації та застосування) із наведеного переліку стосується лише окремі контрольні питання.

Із таблиці також бачимо, що формально визначений характер мають менше половини критеріїв верховенства права. Формально невизначені критерії – підстава для суб'єктивізму при реалізації, тлумаченні та застосуванні принципу у конкретних правовідносинах, й відповідно загроза для першої складової верховенства права – законності. Отож, постає об'єктивна необхідність пошуку можливостей їх формалізації у межах техніко-технологічного інструментарію.

Детальний та ґрунтовний аналіз можливостей використання юридичної техніки та технології для практизації доволі узагальнених компонентів верховенства права можливий лише, на нашу думку, у межах окремого дисертаційного дослідження. Тому спробуємо окреслити лише методологію такого дослідження, запропонувавши конкретні техніко-технологічні засоби стосовно кожного з елементів верховенства права (насамперед у призмі нормативно-правових актів як основного джерела права України), використавши проведені нами раніше дослідження [3].

Чи діє держава на підставі закону та відповідно до закону? Вимоги законності мають конкретизуватися стосовно основних напрямів юридичної діяльності органів сучасної держави. Зазвичай дотримання принципу законності у нормотворчій діяльності означає, що правотворчі суб'єкти під час створення проектів нормативно-правових актів України зобов'язані: розробляти проекти нормативних документів відповідно до норм Конституції та чинного законодавства; передбачати шляхи узгодження існуючих і створюваних правових актів; діяти відповідно до їх компетенції та із дотриманням правил правотворчих техніки та технології. В іншому разі постане питання про правомочність створених і прийнятих нормативних документів, наприклад, про законність нормативно-правового акта Верховної Ради України, який після його прийняття у встановленому порядку і підписання оприлюднюють із порушенням п'ятнадцятиденного строку, встановленого для цього Указом Президента України № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 року. Реалізація законності на практиці видається можливою лише за умови, насамперед, юридичного закріплення обов'язковості дотримання законності у правових формах виконання державою її функцій.

Принцип законності нині все частіше фіксують у базових нормативно-правових актах, наприклад, процесуальних кодексах. Законність у контексті юридичної техніки належить до однієї зі загальних вимог, які ставлять до змісту нормативно-правових актів. Зміст законності та обов'язковості її закріплення у проєктованих нормативно-правових актах має бути зафіксований у проєкті Закону України «Про нормативно-правові акти».

Чи є процедура введення закону в дію прозорою, підзвітною та демократичною? Ця складова верховенства права представлена двома напівоціночними термінами: прозора та демократична. На нашу думку, її можна реалізувати через правила

структурування нормативно-правових актів (елемент нормопроектної техніки), закріпивши обов'язковість у нормативно-правових актах прикінцевих та перехідних положень, у яких повинні фіксуватися параметри їх чинності та дії.

Чи набуло здійснення влади уповноваження на це приписами права? Вочевидь, у цьому випадку можна лише здогадуватися про що йдеться.

Якою мірою закон застосовано та якою мірою його запроваджено практично? Визначається шляхом проведення правозастосовного моніторингу, правила проведення якого сьогодні напрацьовані на доктринальному рівні [4].

Якою мірою влада працює без застосування приписів права? Якою мірою влада вдається до випадкових заходів замість застосування загальних правил? Критерії, які можуть мати різне змістовне навантаження залежно від суб'єктивних установок інтерпретатора, зумовлених його політичними, економічними, корпоративними і таке інше інтересами.

Чи містить закон держави положення про винятки, внаслідок чого виникає можливість застосовувати особливі (індивідуальні) заходи? У нормативно-правових актах можуть бути встановлені певні правові винятки, наприклад ч. 3 ст. 30 Кодексу України «Про адміністративні правопорушення» «Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» встановлює, що позбавлення права керування засобами транспорту не може застосовуватися до осіб, які користуються цими засобами у зв'язку з інвалідністю. На наше переконання, у більшості випадків винятки у нормативно-правових актах об'єктивно необхідні. Хоча стосовно окремих із них у спільноті є певні застереження, наприклад, винятки стосовно механізму притягнення до юридичної відповідальності народних депутатів України (винятки зумовлені наявністю депутатської недоторканності). Правильність юридичного закріплення винятків у законодавчих актах обумовлено належністю використання засобів нормопроектної техніки.

Чи в національному праві є норми, що забезпечують підпорядкування держави міжнародному праву? Ця вимога до права сучасної держави в Україні забезпечується закріпленням у текстах нормативно-правових актів принципу верховенства міжнародного права над національним. Необхідно, насамперед, згадати ст. 9 Конституції України та Закон України «Про міжнародні договори». Доцільно також зазначити, що таке закріплення має відбуватися з дотриманням визначених нормопроектною технікою вимог та правил, інакше стане декларацією намірів чи передумовою для надмірного правозастосовного угляду. Ілюстрацією цього є неоднакове розуміння та застосування ст. 9 Конституції України, що стало приводом для конституційного подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої ст. 9 Конституції України.

Чи застосовується система, що становить принцип nulla poena sine lege? Йдеться про необхідність нормативного закріплення та застосування в юридичній практиці правової аксіоми, відповідно до якої особа не може бути притягнута до відповідальності за діяння, що не визнане законодавством неправомірним. Насамперед, необхідне введення цієї аксіоми в тексти нормативно-правових актів, що має відбуватися відповідно до правил нормопроектної техніки, а вже пізніше використання згідно з правилами правозастосовної техніки.

Чи всі закони публікують? Оприлюднення законів є однією з стадій законодавчого процесу, складовою правотворчої технології. В Україні питання опублікування законів регулює Закон України № 1861-VI «Про Регламент Верховної Ради

Україні» від 10.02.2010 року та Указ Президента України № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 року. Однак не все тут так однозначно, оскільки сьогодні значна частина науковців ставить знак рівності між термінами «закон» та «законодавство». Відповідно ж до рішення Конституційного Суду України у справі № 12-рп/98 від 09.07.1998 року «термін «законодавство», що вживається у частині третій ст. 21 Кодексу законів про працю України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України».

Постає питання стосовно опублікування міжнародних договорів. Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України № 1906-IV «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року чинні міжнародні договори України публікують українською мовою в «Зібранні діючих міжнародних договорів України» та інших офіційних друкованих виданнях України. Однак, по-перше, видання «Зібрання діючих міжнародних договорів України» відповідно до Закону України № 1861-VI «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 року та Указу Президента України № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 року (у яких визначено джерела офіційного опублікування законів України) не визнано офіційним друкованим виданням, по-друге, Регламент Верховної Ради України та Указ Президента України не відносять міжнародні договори до тих правових актів, для яких вказані у них друковані видання є офіційними друкованими виданнями.

Задля недопущення зауважень з приводу «чіткості» правил офіційного опублікування законів, на нашу думку, необхідне їх нормативне закріплення в єдиному нормативно-правовому акті, насамперед, Законі України (поки, що проект) про нормативно-правові акти.

Чи існує якесь неписане право і чи є воно доступним? Складно зрозуміти про що йдеться: про так зване «телефонне право» чи про правові звичаї та інші неюридичні соціальні регулятори. Встановити реальну наявність чи відсутність такого права можна, насамперед, через громадський моніторинг правової дійсності у нашій державі.

Чи встановлено межі юридичної дискреції, наданої виконавчій владі? Юридичне закріплення повноважень органів виконавчої влади не стільки пов'язане із правотворчою технікою, скільки з політичною волею парламенту та представників інших гілок влади в українському суспільстві.

Чи містяться у законах положення про винятки? Це питання із контрольного переліку змістовно близьке до такого критерію, як законність.

Чи виписано закони зрозумілою мовою? Зрозумілість тексту нормативно-правового акта забезпечується шляхом дотримання лексичних, синтаксичних та термінологічних правил, як складових нормопроектної техніки. Про деякі з них прямо зазначено у низці методичних рекомендацій з питань використання нормопроектної техніки та згадано в окремих нормативно-правових актах, що регламентують правотворчі процедури в Україні.

Чи заборонена зворотна дія законів? Загальне правило недопустимості зворотної дії нормативно-правових актів у часі є правовою аксіомою, яка вводиться у текст нормативно-правового акта відповідно до правил нормопроектної техніки.

Чи встановлено обов'язок дотримуватися закону? Обов'язок дотримання юридичних норм, знову ж таки, є правовою аксіомою і чинником механізму забезпечення ефективної реалізації нормативно-правових актів. Вимога належного нормативного закріплення засобів забезпечення встановлених правовим актом нормативно-правових приписів належить до системи загальних вимог, які ставлять до нормативно-правових актів.

Чи йдеться про заперечення (оскарження) остаточного рішення національного суду? Вочевидь йдеться про можливість оскарження громадянами України рішень національних судів у наднаціональній правовій інституції, наприклад, Європейський Суд з прав людини. Належне закріплення таких прав у чинних нормативно-правових актах України означає відповідність такій вимозі нормопроектної техніки, як соціальна спрямованість нормативно-правових актів.

Чи є судова практика національних судів послідовною? З'ясувати те, чи є судова практика національних судів послідовною можна лише за допомогою правозастосовного моніторингу.

Чи є національне законодавство загалом придатним для застосування і чи забезпечено його виконання? До цього контрольного питання виникає низка інших питань. Що означає загалом придатною для застосування? Чи під такий оціночний критерій підпадають усі нормативно-правові акти, й навіть ті, які насичені правотворчими помилками? Хто (який суб'єкт) має проводити таку оцінку (адже оцінки суб'єктів з різними інтересами суттєво відрізнятимуться)? На якій стадії правового регулювання має визначатися така придатність? Вказане ілюструє потенційну відносність можливих висновків за результатами перевірки нормативно-правового акта на правозастосовну придатність та необхідність нормативного закріплення критеріїв придатності крізь призму юридичної техніки та технології.

Чи відбувається оцінювання законодавства на регулярній основі? По суті йдеться про наявність у правовій системі України ефективного правового моніторингу, насамперед, правотворчого та правозастосовного.

Чи встановлено конкретні правила, що забороняють свавілля? У літературі немає єдиної позиції з приводу того, що таке свавілля. Якщо розглядати його як недопустимість перевищення органами державної влади наданих їм повноважень, то можна говорити про необхідність реалізації спеціально-дозвільного принципу – «особі дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Вводять цей принцип у тексти нормативно-правових актів та застосовують на практиці відповідно до правил юридичної техніки.

Чи встановлено межі дискреційних повноважень? Встановлення меж владних повноважень сучасної держави повинно відбуватися насамперед за допомогою правових засобів. Призначення правотворчої техніки у цьому випадку полягає у тому, щоб належно відобразити волю законодавця у тексті нормативно-правового акта.

Чи існує система повної доступності до інформації про діяльність уряду? Окреслене питання більшою мірою є політичним. Хоча можна стверджувати і про необхідність юридичного закріплення обов'язковості оприлюднення такої інформації (а для цього вже важливо оперувати нормопроектною технікою).

Чи існують вимоги стосовно обґрунтованості рішень, які ухвалюють? Вимога обґрунтованості правозастосовних рішень є однією із складових правозастосовної техніки та знаходить своє закріплення у процесуальних актах України.

Чи є правосуддя незалежним? З'ясувати рівень незалежності судової влади можна за допомогою, насамперед, правового моніторингу, який охоплює аналіз правозастосовної діяльності суду, оцінку рівня своєї незалежності самими суддями та суспільством у широкому розумінні.

Чи є органи державного обвинувачення певною мірою незалежними від державного апарату? Чи діють вони на підставі закону, а не відповідно до політичної доцільності? Чи зазнають окремі судді політичного впливу або маніпуляцій? Значною мірою політичні та оціночні критерії, які відображають загальний стан правової та політичної системи суспільства.

Чи є правосуддя безстороннім? Які положення національного законодавства забезпечують безсторонність правосуддя у кожній конкретній справі? Отримати відповідь на те, чи є правосуддя в Україні безстороннім з огляду на неоднозначне розуміння терміна «безсторонність» та критеріїв безсторонності науковцями та практиками можна, насамперед, за допомогою правового моніторингу. Засоби його забезпечення у правозастосовній діяльності, суб'єкти та критерії оцінювання, механізм імплементації результатів моніторингу у судову практику сьогодні необхідно належно юридично регламентувати за допомогою засобів нормопроектної техніки.

Чи мають громадяни ефективний доступ до правосуддя, включно з метою судового контролю діяльності виконавчої влади? Встановити ефективність доступу громадян України до правосуддя задля контролю ними діяльності органів виконавчої влади можна оперуючи правореалізаційним моніторингом. Хоча саме контрольне питання є оціночним і, відповідно, проблемним для використання.

Чи володіють суди достатніми повноваженнями щодо засобів юридичного захисту? Такі повноваження суду закріплено у Конституції та законах України і якість їх нормативного оформлення зумовлюється рівнем використання нормопроектної техніки. Оціночне поняття «достатні повноваження» має використовуватися відповідно до напрацьованих правил [2]. Водночас, встановити достатність цих повноважень допомагає правозастосовний моніторинг.

Чи наявна визнана, організована та незалежна правнича професія? Набір оціночних характеристик юридичної професії надає критерієві відносності. Як відомо, є випадки, коли статус юриста у суспільстві дуже високий, а суспільство ставиться до нього певною мірою негативно або навпаки.

Чи виконують судові рішення? Стан виконання судових рішень з'ясовують за результатами правозастосовного моніторингу.

*Чи забезпечено дотримання принципу *res judicata*?* Цей принцип, започаткований ще римськими юристами, є однією із правових аксіом, що закріплена процесуальним законодавством України.

Право на доступ до правосуддя: чи мають громадяни ефективний доступ до правосуддя? Ефективний доступ до правосуддя означає не лише закріплення відповідного права людини у нормативних актах. Має неодмінно бути юридично визначений механізм реалізації такого права на практиці, який охоплює, насамперед, матеріальні та процесуальні обов'язки уповноважених органів сучасної держави. Питання доступу до правосуддя активно опрацьовують науковці і практики, а рівень такого доступу визначають у процесі правозастосовного моніторингу.

Право на законного і компетентного суддю? Цей критерій «панування» верховенства права у державі є відверто оціночним. Дуже часто судовий розгляд – це вирішення спору між двома чи декількома суб'єктами, один із яких, як правило, залишається незадоволеним, має сумніви щодо законності судового рішення та компетентності судді. Формою відображення у громадян України такого права може слугувати ставлення суспільства до суду (судової влади та суддів). Сприйняття вітчизняним соціумом нинішніх суддів украй негативно, що, на нашу думку, не відповідає реальному стану кваліфікованості та добросовісності суддівського

корпусу. Стан реалізації цього права може певною мірою визначатися шляхом проведення громадського моніторингу.

Право на виклад своєї позиції (the right to be heard)? *Право на те, щоб не було подвійної загрози [подвійного покарання за одне і те саме діяння] (non bis in idem)?* *Право на те, щоб заходи, які накладають обтяження, не мали зворотної сили?* Наявність таких прав у особи можна вважати правовими аксіомами, що мають закріплюватись у нормативно-правових актах відповідно до правил нормо-проектної техніки.

Право на ефективні засоби юридичного захисту? Таке право стає реальністю за умови наявності у державі відповідних інституційно-функційних засобів. Визначити його наявність чи відсутність дає змогу правовий моніторинг основних стадій юридичного регулювання суспільних відносин.

Право на презумпцію невинуватості? Охоплюється у контексті нормативного закріплення та правозастосування таким засобом юридичної техніки, як правова презумпція.

Право на справедливий суд? Може забезпечуватися реалізацією загальних вимог до правосуддя та судових актів, зокрема таких, як законність, доцільність, обґрунтованість, реальність, підставність, верховенство права і таке інше, що є складовими юридичної техніки.

Чи застосовують закони загалом та без дискримінації? Визначити факт дискримінації під час застосування закону нелегко, оскільки вона може мати місце лише в окремих випадках. Це реально зробити під час перегляду правозастосовних рішень за скаргами зацікавлених суб'єктів, оперуючи інструментарієм правозастосовної техніки.

Чи є закони, які допускають дискримінацію окремих осіб або груп? Один із засадничих основоположних принципів права – рівність усіх перед законом. Імплементация цього принципу у проєктовані нормативно-правові акти відповідно до правил нормопроектної техніки – юридична гарантія запобігання випадкам законодавчої дискримінації за будь-якими ознаками. Хоча необхідно зауважити, що без чіткого визначення терміна «дискримінація» така складова верховенства права, як «недопустимість законодавчої дискримінації особи» буде формально невизначеною, оскільки у праві України (видається як і інших держав світу) є норми, які встановлюють правообмеження стосовно певних категорій суб'єктів за політичними, фізичними, психічними, професійними та іншими мотивами. Визначення дискримінації Законом України № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.12 року залишає можливість обмеження прав особи або групи осіб, «коли таке обмеження має правомірну, **об'єктивно обґрунтовану** мету, способи досягнення якої є **належними та необхідними**». Використані тут оціночні поняття створюють широкі можливості для правозастосовного угляду.

Чи витлумачено закони у дискримінаційний спосіб? Запобігти таким випадкам – одне зі завдань правотлумачної техніки.

Чи є особи або групи, кому законом надано особливі привілеї? «Особливі привілеї» – оціночні словосполучення. Складно оцінити їх наявність в українському законодавстві на тлі великої кількості всеможливих пільговиків (від народних депутатів до пенсіонерів), наділених юридичними гарантіями наявних у них особливих прав.

Проведений аналіз складових верховенства права з огляду на юридичну техніку та технологію ілюструє властиву нині цьому правовому явищу значною

мірою декларативності. Сьогодні це принцип, що отримав нормативне закріплення, однак не отримав належної правової інтерпретації. Цей основоположний принцип права може бути ефективно втілений у практику правового регулювання (правотворчу, правотлумачну, правореалізаційну, правозастосовну) лише за допомогою юридичного техніко-технологічного інструментарію; який потребує подальшого фундаментального наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) Верховенство права. (Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), Додаток: Контрольний перелік питань для оцінки стану верховенства права в окремих державах // Право України. 2011. № 10.
2. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: монографія. Львів: Тріада-плюс, 2010. 212 с.
3. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 568 с.
4. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ; Дрогобич: Коло, 2017. 512 с.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 10-е доповнене. Львів: Край, 2008. 224 с.

References

1. European commission «For democracy through a right» (Venetian commission) Supremacy of right. (Lecture approved by Venetian Commission on 86 plenary meeting (Venice, on March, 25–26, 2011). (2011). Addition: the Control list of questions for the estimation of the state of supremacy of right in the separate states. *Right of Ukraine*, 10.
2. Kosovych, V. M. (2010). *Evaluation concepts as means of legal technique*. Lviv: Triad-plus.
3. Kosovych, V. M. (2015). *Improvement of normatively-legal acts of Ukraine: technique-technological aspect*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv.
4. Onyshchik, I. (2017). *The legal monitoring: problems of methodology, theory and practice*. Ivano-Frankivsk; Drohobych: Circle.
5. Rabinovych, P. M. (2008). *The basis of the general theory of law and state*. Lviv: Edge.

*Стаття: надійшла до редакції 20.02.2018
прийнята до друку 03.03.2018*

LEGAL TECHNICALLY-TECHNOLOGICAL TOOLING AND RULE OF LAW (RESEARCH METHODOLOGY)

V. Kosovych

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: kosovych_v@ukr.net*

The article is devoted to the search for the possibilities of implementation in the domestic legal practice of one of the fundamental modern law principles – the principle of the rule of law. To clarify this principle, which is nowadays actively used in the legislation of Ukraine, its study was conducted through the prism of the rule of law elements proposed in the conclusion of the

Venice Commission from March 25–26, 2011. First of all, it should be noted that nowadays the axiomatic nature was acquired by the assertion that the rule of law should include the legality, including a transparent, accountable and democratic process of the law principles enforcement; legal certainty; prohibition of arbitrariness; access to justice submitted by independent and impartial tribunals, including those, who exercise judicial control over administrative activities; observance of human rights; prohibition of discrimination and equality before the law. In addition, the Venice Commission details the elements of the rule of law in the «Control checklist of the questions assessing the rule of law condition in separate states» It is established that according to the degree of certainty and desirable implementation in practice, these issues, in our opinion, can be distinguished into several types, in particular: evaluative, semi-evaluative, blanket, complex for use (rather political than legal) and formally outlined. By way of reflection, these peculiar criteria are divided into those that are fixed (directly or indirectly) in specific normative-legal acts and fulfil the tasks of legal norms and those that serve as the principles of right-realization, enforcement and law-interpreting activity in general or in relation to certain sources of law. Some of them are more connected with illegal forms of the state execution of its functions.

Due to the formal and informative diversity of the rule of law criteria, the system of means of their legal technically-technological support should be specially oriented towards each of them. There were determined the specific means of legal technics and the stage of law-making technology, which are expedient to operate with during the implementation of the rule of law principle in the national legal practice.

Thus, there was developed a methodology of usage of the legal technically-technological tooling that is necessary for implementation and ensuring the supremacy of the rule of law principle in the legal system of Ukraine.

Keywords: legal technics, legal technology, rule of law principle, rule of law criteria, legal monitoring.